

РЕЦЕНЗИЯ

по процедура за защита на дисертационен труд на тема:

*„Да плуваш срещу прилива: Българските текстилни занаяти и прерастването им
във фабрична индустрия, 1800–1912 г.“*

за придобиване на
научна степен „доктор на науките“

от

кандидат: доц. д-р **Мартин Иванов Иванов**,

Област на висше образование: **3. Социални, стопански и правни науки**

Професионално направление: **3.1. Социология, антропология и науки за културата
(Социология)**

Катедра: „Социология“,

Философски факултет,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (СУ),

Рецензията е изготвена от: **проф. д.и.н. Иван Динев Русев – Икономически уни-
верситет – Варна**, в качеството ми на член на научното жури, съгласно Заповед №
РД-38-147 / 15.03.2021 г. на Ректора на Софийския университет.

1. Обща характеристика на дисертационния труд и представените материали

Представеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 502 страници и се състои от увод, три глави (всяка с по няколко подглави), заключение, приложения (общо 12, като всяко приложение е в различен обем), опис на таблиците и диаграмите и списък на ползваната литература. Описаната в края на труда ползвана библиография включва 1 098 единици – сборници с публикувани извори, статии, книги, справочници – над 150 от които на чужди езици: руски, английски, румънски, френски, немски, османски (ползвани са салнаметата на балканските вилаети на Османската империя в техните оригинални издания от 70-те години на XIX в.) и др.

Въпреки изключително фактологичното изложение, текстът е увлекателно написан и се чете с лекота. Множеството ползвани източници и цитираните мнения от литературата не объркват читателя, а тъкмо напротив, ясно аргументират авторските постановки и изводи.

2. Данни и лични впечатления за кандидата

Доц. д-р Мартин Иванов е един от вече утвърдените у нас изследователи по проблемите на българската стопанска и социална история на XIX и XX в. Той е автор на няколко монографии и на множество научни статии, издадени в страната и в чужбина. Настоящият дисертационен труд се явява естествено продължение (като изследователски метод и изложение) на монографиите му, посветени на „Българската търговска банка и нейните сродни дружества през 1890–1914 г.“, на „Бизнес елитите на България през 1912–1947 г.“. По оценката на самия автор, това негово изследване представлява „втора, аналитична част“ (с. 10) на книгата му за brutния вътрешен продукт на България в периода 1870–1945 г., издадена от „Сиела“ през 2012 г.

От лятото на 2004 г. в продължение на десет години М. Иванов е сред основните организатори на семинара „Стопанска (Социална) България: бъдещето през културата на миналото“ на Центъра за либерални стратегии, в който с приносни доклади се включват десетки изследователи от България и чужбина. Този форум бързо и трайно утвърди своето значимо място сред научната общност на историците, философите, социолозите, културолозите в страната – смея да твърдя това, като човек, който е участвал в семинара, а и редовно следях презентациите на другите лектори.

Няма съмнение, разностранните професионални и административни ангажименти на доц. М. Иванов през последните години са му позволили да установи множество контакти с представители на историческата, музейната и архивната колегии в страната, да обмени информация и идеи с учени и университетски преподаватели от България и чужбина и благодарение на всичко това да оформи изследователските си тези, представени в дисертационния труд.

3. Съдържателен анализ на научните и научно-приложните постижения на кандидата, съдържащи се в представения дисертационен труд и публикациите към него, включени по процедурата

Представеният за рецензиране дисертационен труд има множество научни достойнства, но тук ще се опитам да обобща основните сред тях, така както аз ги оценявам:

А/ Темата за появата и развитието на модерната българска текстилна индустрия през XIX и началото на XX в. неведнъж е била обект на понякога частичен, а понякога по-обхватен интерес в литературата. Тя неизменно присъства в повечето български по-

селищни истории, появили се още в първите години след Освобождението (1878 г.) и повсеместно издавани поне до 30-те – 40-те години на ХХ в. (а и след това), особено в тези издания, посветени на селища с бурно развитие на текстилния бранш през епохата на Възраждането – Сливен, Габрово, Търново, Котел, Дряново, Панагюрище, Казанлък и др. На тази тема са посветени и множество научни публикации, дело на няколко поколения изследователи – като се започне със статии в първите следосвобожденски научни периодики (например в „Списание на Българското икономическо дружество“ – статиите на Д. Мишайков, а и на други автори), продължи се с обзорните изследвания от втората половина на ХХ в. като тези на Н. Тодоров и Л. Беров и се стигне до най-новите публикации от последно време (например монографията за „Възрожденски Пловдив“ на А. Либератос от 2019 г.). В настоящия дисертационен труд цялата налична българска литература по темата е най-коректно и аналитично ползвана. Достойнството на този текст се състои във факта, че тук развитието на модерната българска текстилна индустрия се разглежда в нейния „дългосрочен период“ (« *La longue durée* » по смисъла, който влага в това понятие френската школа на „Аналите“ и Fernand Braudel) – т.е. от предпоставките за текстилния бум у нас в резултат на Предтанзиматските реформи в Османската империя през 20-те години на ХІХ в. до сериозния упадък на бранша, вследствие на загубените пазари по причина на загубените Балкански войни. За разлика от огромната до момента българска литература по темата, в дисертацията на М. Иванов процесите са разгледани в тяхното развитие и разнообразие без да се робува на не винаги научно обоснованата „гранична роля“ в българската история на годината 1878-ма. По тази причина изводите и обобщенията на автора „стоят“ по-добре аргументирани.

Има и още нещо, което трябва да се посочи като достойнство на дисертацията, когато анализираме приложения в нея научен подход. Както самият автор е посочил още в Увода, отговорите на поставените в текста изследователски въпроси са „разположени не в двуизмерен (ние и Империята), а в триизмерен (ние, Империята и Запада) свят“ (с. 8). Този подход има своите големи основания, още повече защото изследваният период съвпада с „дългия“ ХІХ в. в европейската история – времето от Френската революция и Наполеоновите войни (последното десетилетие на ХVІІІ в. и първите две десетилетия на ХІХ в.) до Първата световна война (1914–1918 г.) – когато в Европа и света текат динамични стопански процеси: индустриализация, деиндустриализация (за периферните региони), поява и разцвет на либерализма, осезаемото начало на добре познатата днес глобализация. М. Иванов разглежда своята тема в критичен прочит на изследвания, дело на авторитетни чужди автори, посветени на стопанското развитие на българските земи,

Балканите, Османската империя, Европа и света (M. Palairret, S. Pamuk, J. Williamson, A. Gershenkron и др.). В тази връзка съвсем убедителна и аргументирана звучи неговата критика по адрес на някои от постановките на Майкъл Паларет, например относно обясненията на британския изследовател за българския текстилен бум във времето на деиндустриализацията на периферията (с. 65–72). Иванов представя своята гледна точка, базирана на по-задълбоченото познаване на местната действителност и на свързаната с нея емпирична информация.

Б/ Много добро впечатление прави представянето на темата за развитието на модерната българска текстилна индустрия чрез „вникването в детайла“. В дисертацията не е оставена нито една неяснота относно технологичния процес, не е подминат нито един спорен въпрос. Ще дам само някои примери: с най-големи подробности са представени качествата на различните сортове вълна, добивани в българските земи в сравнение с европейските; проследен е всеки етап в тяхната обработка, преденето, тъкането, апретирането и боядисването на платовете (с. 31–42); изложени са всички налични сведения относно появата на гайтанджийския чарк, началото и развитието на гайтанджийството в „българско“ (с. 49–58). Това добро постижение на текста е постигнато отново благодарение на отличното познаване на литературата по темата, българската и чуждата.

В/ Със своите изследвания досега доц. М. Иванов се утвърди като последовател на появилата в средата на XX в. кантитативна (количествена) стопанска история. Настоящият текст затвърждава и дори надгражда това впечатление. Намирам подхода за много удачен, защото дори когато понякога „сметките са груби“ (по израза на самия автор, с. 27), те могат с голяма точност да ни ориентират в даден процес. Същността на използвания кантитативен метод превръща приложенията на дисертацията от „обикновена притурка“ в тясно свързана част с основното изложение.

Г/ Подглавите „Текстилните работници: социален профил“ и „Фабрикантите: индустриална социология“ към Глава трета, както и публикуваната по темата на дисертацията статия в Т. V-ти на „Известия на ЦСИИ“ (2020 г.) в най-голяма степен вписват изследването в посоченото професионално направление. В тях е постигнат исторически правдив социален портрет на българския текстилен работник и на текстилния фабрикант в зората на тяхната поява (намирам за особено ценна обобщената информация в Таблица 10 „Индустриална социология“, с. 145–147). Изследователската задача в тази част на

дисертацията не е била никак лека, като се има предвид силното идеологизиране на двата типажа в литературата от недалечното минало, но М. Иванов се справя с предизвикателството като базира своите анализи на различни, често противоречащи си източници на информация, ползва ги критично, без да им се предоверява. Представени и добре обяснени са различията между сливенските и габровските текстилни работници, лошите условия на труд, но и някои добри за работниците инициативи като тези на „социалния индустриалец“ Иван Хаджиберов (с. 137–138), действителните размери на трудовите конфликти и на стачното движение в края на XIX в. и началото на XX в., липсата на склонност за сдружаване сред текстилните индустриалци през същия период. Приложения №№ 5, 8, 9, 11 и 12 уплътняват с богата фактология авторския анализ, а могат да послужат и като надеждна изходна база за бъдещи изследвания.

4. Аprobация на резултатите

Част от изследователските резултати на представения за рецензиране дисертационен труд вече са популяризирани посредством 34 публикации на автора, сред които са една монография и 33 статии. Част от публикациите са на български език, а други – на английски език, поместени (или представени за поместване) в авторитетни чужди издания. Научните трудове отговарят на минималните национални изисквания (по чл. 2б, ал. 2 и 3 на ЗРАСРБ) и съответно на допълнителните изисквания на Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“ за придобиване на научната степен „доктор на науките“ в научната област и професионалното направление на процедурата. По мое мнение няма наличие на плагиатство в представения дисертационен труд и в научните трудове по тази процедура.

5. Качества на автореферата

Авторефератът, в обем от 48 печатни страници, отговаря на изискванията за изготвянето на този вид научно изложение. Той представя адекватно и коректно резултатите и съдържанието на дисертационния труд.

6. Критични бележки и препоръки

Към представения за рецензиране дисертационен труд имам не толкова критични бележки, колкото препоръки с оглед на неговото бъдещо публикуване като научна монография – нещо, което горещо препоръчвам и очаквам. Всъщност очевидно авторът вече има подобна идея, тъй като още в първото изречение на Увода трудът е определен именно като „книга” (с. 6). И в тази връзка, вероятно също в Увода, е мястото на едно по-конкретно и по-обзорно представяне на ползваните в изследването информационни източници: на публикуваните от Никола Михов оригинални извори (главно консулски доклади от епохата), на сведенията от спомени и пътеписи, на данните, поместени в поселищните истории и в научните трудове – кои от тях са надеждни и кои от тях не дотам и защо. Подобни уточнения считам за много важни, тъй като именно на такъв разнороден материал се базират множеството изчисления, осъществени в настоящата дисертация, особено за началната част от изследвания времеви период – времето до 80-те години на XIX в., когато едва със създаването на модерната българска държава се появяват и нови, официални източници на нужната за изследването информация. Такива пояснения частично откриваме в Приложенията (главно в Приложение 1, а и в другите), но по мое мнение те трябва да присъстват (макар и в сбит вид) още в Увода.

Текстът се нуждае от още един последен редакторски прочит, за да бъдат избегнати някои дребни, но досадни грешки и неточности, като например неволното отнасяне на „Рождество Христово“ вместо в края на декември в средата на април (с. 44), а и други подобни.

И отново във връзка с предстоящото публикуване на текста бих направил следното малко, но важно уточнение. На въпроса на автора какво точно е името на френския предприемач, открил през 1858 г. в Стара Загора фабрика за точене на коприна – филатура (с. 81, бел. 422), отговорът е Жан-Батист Бонал (Jean-Baptiste Bonnal) – това е отбелязаният в регистъра на намиращите се под протекцията на Френското вицеконсулство във Варна търговец, родом от Смирна (Измир), пристигнал от Цариград през април 1854 г. (по-подробно в: Русев, И. Когато Европа „дойде” в Бургас. Първите стъпки на европейското търговско присъствие и на модерността в черноморския град през XIX в. – Историкии. Т. IV. Шумен, 2011, с. 343–353).

7. Заключение

След като се запознах с представените в процедурата дисертационен труд и придружаващите го научни трудове и въз основа на направения анализ на тяхната зна-

чимост и съдържащи се в тях научни и научно-приложни приноси, **потвърждавам**, че представеният дисертационен труд и научните публикации към него, както и качеството и оригиналността на представените в тях резултати и постижения, отговарят на изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и съответния Правилник на СУ „Св. Климент Охридски“ за придобиване от кандидата на научната степен „доктор на науките“ в научната област 3. Социални, стопански и правни науки и професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология). В частност кандидатът удовлетворява минималните национални изисквания в професионалното направление и не е установено плагиатство в представените по конкурса научни трудове.

Въз основа на гореизложеното, **препоръчвам** на научното жури да присъди на **доц. д-р Мартин Иванов Иванов** научната степен „доктор на науките“ в научна област 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология).

1.06.2021 г.

Изготвил рецензията:

(**проф. д.и.н. Иван РУСЕВ**)